

saját hálózati elektronikus kiadványaik felvételével a nemzeti bibliográfiákba, és ennek következtében a nemzeti könyvtárak katalógusaiba. Másrészt félnek, hogy ezzel kereskedelmi lehetőségeik veszélybe kerülnek. Lehetséges egyéni megállapodások kötése a nemzeti könyvtárak és kiadók között, különös tekintettel a szerzői jogi ügyekre és az olvasótermi használat díjával kapcsolatban, ezért viszont a kiadók a TEL partnerei akarnak lenni.

Sok munkát kellett elvégezni, mielőtt a hozzáférés a kereskedelmi kiadók hálózati kiadványaihoz a TEL-ben valóra vált. Módosítani kellett a kötelező törvényeket, és be kellett fejezni a szolgáltatás folyamatának és a felhasználás körülményeinek megtárgyalását. Ezután megállapodást kell kötni a kibővített és távoli elérés árairól. Az e-business eszközök bevezetése a nemzeti könyvtárakba megkerülhetetlen kérdés lesz.

A CENL döntése

A TEL projekt eredményeit részletesen ismertették Vilniusban, a Litván Nemzeti Könyvtárban a TEL zárókonferenciáján 2003. szeptember 24-én, és a CENL éves gyűlésén a következő napon. A TEL partnerei kérvényt írtak a CENL-nek, hogy a projekt eredményeit és a GABRIEL-t közös webszolgáltatásba vonják össze Európa Könyvtár néven. A CENL egyhangúlag elfogadta a TEL létrehozását a projekt végső fázisa után saját égisze alatt.

Kitekintés

A TEL a CENL „nyilvános arca” lett a Holland Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) vezetésével. A napi munkát 3-4 fős munkacsoport végez-

te, amely a weboldal és a portál működtetéséért, marketingjéért, megvalósításáért és fenntartásért volt felelős, valamint a partnerek technológiai támogatásáért. A TEL munkacsoportot 2004 februárjában hozták létre, és a projekt eredményeit működő szolgáltatássá változtatták, beleértve a GABRIEL közönséget érdeklő részeit. Kezdetben kétszintű részvétel lesz az Európa Könyvtárban: alap és teljes. Eleinte minden CENL könyvtár alapvető résztvevő lesz, információkat szolgáltatva magukról és szolgáltatásaikról. Azok a könyvtárak, amelyek metaadataikat kínálják a keresési lehetőség számára, teljes résztvevőkké válnak. Az Európa Bizottság által alapított eredeti projekt partnerei mind teljes résztvevők lesznek a szolgáltatás kezdetén, a többi nemzeti könyvtár pedig fokozatosan kapcsolódik be. Az Európa Könyvtár célja, hogy a CENL minden nemzeti könyvtára teljes partnerré váljon, de ez csak középtávú program lesz.

Online elérhető kézikönyv készül, amely leírja az összes szervezeti, pénzügyi, technológiai kifejezést és körülményt a TEL-ben való részvételhez. A metaadatokról szóló rész már elkészült, amely tartalmazza a TEL metaadatprofil, metaadat-nyilvánítást és a gyűjteményi szintű leírások adatbázisát. Meghatározza a TEL számára elfogadható metaadatok követelményeit, tárolóeszközeit, beviteli formátumait, és linkeket a vonatkozó információkhoz.

WOLDERING, Britta: The European Library: Integrated access to the national libraries of Europe, <http://www.ariadne.ac.uk/issue38/woldering/intro.html>

CALDWELL, Tracey: A library with a Eurovision comes to life. = Information World Review, 2005. március, p. 12–13./

(Szalóki Gabriella)

Nem csak a hozzáférés és az információkeresés fontos

Az információs világ ismét átalakulóban van. John Regazzi, az Elsevier piacfejlesztési igazgatója a referáló és indexelő szolgáltatások országos szövetségének (NFAS) 46., éves konferenciáján felidézte a korábbi változásokat, és előre vetítette a könyvtárak és kiadók előtt álló fejleményeket.

Komplex szolgáltatások

A kiadási lánc hagyományos láncszemei – a szerzők (kutatók), a kiadók, a terjesztők, a könyvtárak és az olvasók (akik gyakran maguk a kutatók) – közé először a referáló és indexelő szolgáltatások

illeszkedtek be. Ezek aztán az 1970-es és 80-as években az elektronikus szolgáltatásokat nyújtó forgalmazókkal fogtak össze a gyorsabb és hatékonyabb szolgáltatások érdekében. Mára ebből a láncból egy rendkívül összetett információs hálózat lett. A kutatók közlési lehetőségei egyre bővülnek; rendelkezésükre állnak a hagyományos kiadók, a preprint-szerverek, az aggregátorok és a nyílt hozzáférési lehetőségek. A publikáláshoz egymást gyakran átfedő szolgáltatások (adatbázisok, webportálok, keresőmotorok, különböző helyi és online szolgáltatók) biztosítják számukra az információ-hordozót. A használóknak sem könnyű átlátniuk a szolgáltatások választékát: a helyi webes szolgáltatóktól és portáloktól az online és helyi szolgáltatásokon, valamint az adatbázisokon át a kiadók keresőrendszereiig és a tudásmenedzsment-rendszerekig terjed a kínálat.

Technológiai robbanás

Vizsgáljuk meg a műszaki fejlődés három kulcsfontosságú tényezőjének (feldolgozási sebesség, tárolás és adatátvitel) fejlődését 1972 és 2003 között! 1972-ben egymillió művelet másodpercenkénti elvégzése ötezer dollárba került (a természetes számológépek és hűtésük költségeit figyelmen kívül hagyva); egymillió karakter tárolásának költsége mágneses hordozón (a tárolók költségeit nem számítva) ezer dollárt tett ki; egymillió karakter átvitele nagy sebességű vonalon (ez akkor kb. 9600 baudos volt) New Yorkból Los Angelesbe kétezer-ötszáz dollárba került. Ma mindezek a funkciók alig egytized centért elvégezhetők, de az az igazán jelentős fejlemény, hogy ez a technológia gyakorlatilag mindenkinek rendelkezésére áll, aki élni szeretne vele. Az online iparban indulásakor hat cég működött, ma már bárki indíthat kiadói, online szolgáltatói, könyvtári vagy tájékoztatói szolgáltatást, és óriási a verseny.

Növekedés

Az információrobbanást gyakran úgy értelmezik, mint a tudományos cikkek és folyóiratok mennyiségének exponenciális növekedését, jöllehet nem erről van szó. A folyóiratoknál a 20. század elejétől egyenletes, évi 3,3%-os növekedés figyelhető meg. 1972-től viszont exponenciálisan nőtt (tizévente 150, illetve 122%-kal) a tudományos adatbázisok és a bennük található rekordok száma. A referáló-indexelő ipar fejlődése nem haladta meg az infláció (konstans dollárértékkel számolva

0%-os) mértékét az 1972–1999-es időszakban, 2000-től napjainkig pedig évente közel 5%-os visszaesést mutatott.

Mi korlátozza a referáló-indexelő ipar fejlődését?

- *Az egyetemek kiadásainak csökkentése.* Az 1970-es évek elején az USA-ban a tudományos könyvtárak minden friss dokumentumot meg tudtak vásárolni. 1975 és 1995 között azonban kiadásai csak 2,2%-kal nőttek, miközben a kutatásra és fejlesztésre költött összegek 4,6%-kal. A tudományos könyvtárak szövetségéhez (ARL) tartozó negyven legnagyobb könyvtárban a könyvtári költségvetés az egyetemi összköltségvetéshez mérten 3,7%-ról 2,8%-ra apadt, ez 25%-os csökkenést jelent.
- *A referáló-indexelő szolgáltatások sokat költöttek az adatbázisok tartalmának, gyűjtőkörének fejlesztésére.* Míg a folyóirat-kiadás évente alig 4%-kal nőtt, a referáló-indexelő szolgáltatások rekordjainak száma ennél háromszor-hatszor nagyobb mértékben. Ez nagyfokú átfedéshez és redundanciához vezetett; előfordul tehát, hogy egy-egy könyvtárral háromszor vagy többször is megvásároltják lényegében ugyanazt a rekordot.
- *A szakmai információkeresési szokások hagyományos mintát követnek.* 1972-ben körülbelül egymillió online keresést végeztek, ma 80 milliárdra becsülik a keresések számát. Hasonló mértékben nőtt a tudományos közösségben a személyi számítógépek és a webes szolgáltatók száma (az utóbbi esetben 1992-es számuk mára 172 millióra emelkedett). A kutatók 70%-a három évnél régebben használja rutinszerűen az internetet, közel 80%-uk a hét négy-hét napján.

Új ellátási lánc?

Úgy tűnik, egy új ellátási lánc van kialakulóban, amelyben a tudósok a keresőmotorokra támaszkodnak, ahogy azt a könyvtárak és a referáló-indexelő szolgáltatások esetében tették a korábbiakban. A kiadók partneri kapcsolatra törekszenek a keresőmotorok szolgáltatóival, lehetővé teszik számukra a cikkek teljes szövegének indexelését, és az indexekre építve a hozzáférési és keresési szolgáltatás indítását. A szerzők által finanszírozott (vagy nyílt hozzáférési) modell hasonlóképpen azon alapszik, hogy a Google és más keresőmotorok ingyenes hozzáférést biztosítanak. Persze

nincs garancia arra, hogy a hozzáférés ingyenes marad, de jelentős és előnyös váltás van folyamatban.

Vetélkedés a használokért

Az Elsevier által kezdeményezett vizsgálat keretében nemrégiben könyvtárosok és kutatók megnevezték azokat a természet- és orvostudományi forrásokat, amelyeket ismernek, és leggyakrabban használnak. Meglehető volt a különbség a két felhasználói csoport között: a *ScienceDirect* adatbázist a könyvtárosok 42%-a és a kutatók 2%-a ismerte és használta, az *ISI Web of Science* esetében ez az arány 37:2, *Medline* – 31:2, *Google* – 0:39, *Yahoo* – 0:10, *PubMed* – 11:9. Ez gazdasági nyereségben is kifejezhető. A referáló-indexelő szolgáltatások éves forgalma 800 millió dollárra tehető, a teljes piaci érték 2 milliárd dollárra. Az internetes keresőmotorok eladása az utóbbi öt évben elérte a 3 milliárd, a piaci tőke értéke pedig megközelítette a 30 milliárd dollárt. Bár a szolgáltatások nagyon eltérőek, a keresőmotorok jó pozíciót értek el a kutatók körében.

Hová tartunk?

A kutatók egyre gyakorlatiasabbak. Az egyetemi és akadémiai kutatásban multidiszciplináris munkacsoportok dolgoznak, a cégeknél pedig a kutatás-fejlesztés időszakát igyekeznek csökkenteni, és ez a gyártási ciklusra is érvényes. A vizsgálatok szerint az információs igények kielégítéséhez egyre több információforrásra támaszkodnak, a leggyakrabban a következőkre:

- kereskedelmi folyóiratok és kiadványok (94%),
- rendeletek (83%),
- szakképzés (79%),
- tudományos-műszaki folyóiratok (77%),
- referenszművek és tankönyvek (74%).

A keresőmotorok előtérbe kerülésével párhuzamosan felmerül egy sokkal fontosabb igény is, mégpedig az adatbányászat iránt. Ez azt jelenti, hogy az információs szolgáltatásokat úgy alakítják ki, hogy sokféle tartalmat közvetítsenek, mégpedig a kutatási folyamat különböző pontjain felmerülő speciális problémák követelményeihez igazodva. Nézzünk erre két példát.

A *biotechnológia* kutatói fejezték ki legerőteljesebben igényüket az adatbányászatra, ugyanakkor ők aggódnak a leginkább, hogy az adatokat lehet-e

integrálni. A BASF vegyészeti cég konferenciáján elhangzott, hogy – csak egy példát véve – az adatok feldolgozása és a közös lekérdezések (federated search) során a cég belső adatait és külső adatokat, valamint tudományos és üzleti információkat kellene együtt kezelni. A Boston Consulting Group becslése szerint integrált információs platformok kialakításával a költségek 33%-a, azaz 282 millió dollár lenne megtakarítható a sikeres új gyógyszerek fejlesztése során. Ezt a McKinsey cég is megerősítette. Az Outsell cég vizsgálata szerint a megvalósítás nehézségei három fő területen mutatkoznak meg:

- a különböző információforrásokban szereplő adatok összevetésénél;
- az adatok minőségének, hitelességének és pontosságának megítélésénél;
- annak meghatározásánál, hogy az egyes problémákkal kapcsolatosan milyen információk állnak rendelkezésre.

Az *orvostudomány* területén működő szakemberektől egyre inkább azt várják el, hogy gyorsan és kis költséggel nyújtsanak szolgáltatásokat. A pácienssel való tipikus találkozás során az anamnézis felvétele és a fizikális vizsgálat után első értékelésre és a diagnózis felállítására kerül sor, az orvosnak tehát számos döntést kell meghoznia, amelyek jelentős hatással vannak a beteg egészségére és a kezelés költségére. Ez a folyamat átlagosan hat perc alatt zajlik le az anamnézistől a kezelési terv elkészültéig. Már sok egészségügyi szolgáltató felismerte, hogy az orvosoknak korszerű információkezelő eszközökre van szükségük a gyors és hatékony döntéshez.

A jövő

Ki fogja kiépíteni és ellátni az ilyen típusú szolgáltatásokat? Még nem lehet biztosat mondani. Az világos, hogy sem a tartalomnak, sem pedig a keresésnek nincs kizárólagos jelentősége – mindkettőre szükség van. Kellenek olyan intézmények, amelyek megszűrik az információkat, és kiválasztják a szükségeseket; úgy strukturálják a tartalmat, hogy az adott célokra felhasználható legyen a tájékoztatási problémák széles körében; képesek a leglényegesebb információkat a megfelelő időpontban szolgáltatni; segítik a felmerülő problémák értelmezését, és információkkal szolgálnak a megoldásukat megalapozó döntésekhez.

Kétlem, hogy a keresőmotorok önmagukban minderre képesek lennének. Továbbra is szükség van a

könyvtárosok, a másodlagos szolgáltatók és az elsődleges kiadók hagyományos készségeire. Új módszereket kell bevetniük ahhoz, hogy értő módon tudják kezelni a kutatók és gyakorlati szakemberek apró részleteket érintő, rendkívül összetett napi problémáit. Nem azoké a jövő, akik a kiberterben navigálnak, sem azoké, akik azt adatokkal megtöltik, hanem azoké, akik közreműködésükkel

segítenek értelmezni a rendelkezésre álló adatokat.

/REGAZZI, John: Beyond access and retrieval: the battle for mindshare. = Library Connect, 2. köt. 3. sz. 2004. p. 6–8./

(Hegyközi Ilona)

A JISC Folyamatos Hozzáférési és Digitális Megőrzési Stratégiája

A JISC (Joint Information Systems Committee) stratégiája és a hozzá kapcsolódó megvalósítási terv 2002-ben látott napvilágot. A stratégia a következő célok köré csoportosult:

1. A digitális megőrzés legjobb bevált gyakorlatát tükröző projektek és útmutatók azonosítása, a bevált gyakorlat és az útmutatók terjesztése. Ennek a legfontosabb eredménye a digitális anyagok megőrzésével kapcsolatos kézikönyv (Neil Beagrie–Maggie Jones: Preservation management of digital materials: A handbook. London, The British Library, 2001. <http://www.dpconline.org/graphics/handbook/>) létrejötte. Megszervezték a téma elektronikus vitafórumát is (Digital-Preservation Announcement and Information list, <http://www.jiscmail.ac.uk/lists/DIGITAL-PRESERVATION.html>).
2. Nemzetközi támogatás és közös finanszírozás megteremtése. Ennek legfőbb eredménye a Digitális Megőrzési Koalíció (<http://www.dpconline.org>) megszervezése 27 szervezet részvételével.
3. A brit felsőoktatás és továbbképzés számára hosszú távú megőrzési stratégia megalkotása. Ez a JISC Continuing Access and Digital Preservation Strategy (http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=pres_continuing, a következőkben Stratégia.)

A Stratégia célja egyrészt, hogy a finanszírozókat meggyőzze a megvalósítás szükségességéről, másrészt a jövőbeni munka alapjául szolgál. A megvalósítási terv részleteket tartalmaz a megőrzendő anyagokról, a várható problémákról és azok megoldásáról, a finanszírozásról és az ütemezésről.

A JISC és a felsőoktatási intézmények felelőssége a megőrzésben és az arra gyakorolt hatása nagyon összetett. Ezek az intézmények közvetlenül

digitalizálnak anyagokat, vagy finanszírozzák a digitalizálást. Egyúttal kereskedelmi tartalmak licenzeit is megvásárolják, ráadásul függenek a mások (pl. a kormányzat, a kutatóhelyek, a British Library) által létrehozott és tárolt tartalomtól. A JISC szerepe ezért az volt, hogy az egész felsőoktatás nevében lépjen fel a licencmegállapodások megkötése érdekében, és a hosszú távú megőrzés területén együttműködést teremtsen.

A Stratégia és a megvalósítási terv számtalan témaköre közül kiemelhető:

- a dokumentumkezelés (records management) és a becslések fontossága;
- a kockázatok felmérése és a megvalósíthatósági tanulmányok;
- a JISC Információs Környezete (JISC Information Environment) megőrzési rétegének felvázolása, valamint az általános szolgáltatásokat és kutatásokat folytató Digitális Gondozási Központ (Curation Centre) szerepének meghatározása.

A dokumentumkezelés és a becslések fontossága

A Stratégiával szemben, amely a dokumentumkezelésnek kiemelt fontosságot tulajdonít, a brit felsőoktatás hagyományosan kevés figyelmet fordított a maga által létrehozott információk dokumentálására, ami különösen igaz a kisebb intézmények esetében. A JISC igyekezett megismertetni az intézmények felső vezetőit és döntéshozóit ezeknek az információknak a fogalmával, továbbá népszerűsítette holisztikus kezelésüket. Ezenkívül dokumentumkezelő eszközöket is kifejlesztettek. Sok intézményben nincs irattáros-dokumentátor vagy levéltáros szakember, illetve nincsenek tapasztalataik az elektronikus dokumentumkezelés területén, ezért a JISC képzéseket is beindított. A